

Atf / Citation

ERDOĞAN ÇELTİK, S. (2022). "Rübâb-ı Şikeste'de Melâl", *Gazi Türkiyat*, 30: 113-135.

Geliş / Submitted

10.05.2022

Kabul / Accepted

02.06.2022

DOI

10.34189/gtd.30.008

RÜBÂB-I ŞİKESTE'DE MELÂL

Tedium in Rübâb-ı Şikeste

Seher ERDOĞAN ÇELTİK*

Öz

Edebiyat, insanın duygu ve düşüncelerini kelimeler aracılığıyla ifade ettiği güzel sanat dallarından biridir. Sanatçı kendi üslup ve mizaç süzgecinden geçirdiği duygu ve düşüncelerini kelimelere döktüğünde edebî eser ortaya çıkar. Edebî eserde günlük dilin farklılaşarak estetik bir yapıya büründüğü, edebî bir form kazandığı görülür. Bilhassa şiirde kullanılan dil; kelimelerin imge, imaj, metafor ve mazmun gibi sanatsal söyleyişlerle okuyana başka âlemlerin kapılarını aralarken hem okurun hem de şairinin his ve duygu dünyasının tercümanı olur. Şairin his ve hayal dünyasının ortaya çıkarılabilmesi için onun şiirlerindeki sanatsal söyleyiş ve ifadelerin incelenmesi gerekir. Böylece şiir ve şair daha iyi anlaşılabilir olur. Bu bağlamda Türk şiirinde önemli bir yeri olan Tevfik Fikret'in şiirleri melâl in ifade edilişi açısından incelenmiştir. Edebiyat-ı Cedide duyarlılığı ile yazdığı şiirlerindeki melâl duygusu; mizaç, sanat anlayışı ve üslup üçgeninde şekillenerek ifadesini bulur. Şair bu duyguyu sadece melâl kelimesi ile değil; yakın anlamlı benzer kelime ve kelime gruplarıyla dile getirmiştir. Bugün bunlar arasındaki nüansların çoğunun unutulması sebebiyle anlamsal bir kısırlaşmaya gidildiği fark edilen dilimizde bir duygunun bu kadar farklı kelime ve kelime grubuyla ifadesi şairin o duyguyu ne kadar derin yaşadığını, bunu eserlerine ne kadar yoğun bir şekilde yansıttığını göstermesi ve Tevfik Fikret'in kelime, anlam ve imaj dünyasının zenginliğini ortaya çıkarması açısından önem arz eder. Bu çalışmada Tevfik Fikret'in duygu dünyası melâl, hüsrân, iktirab, matem, meyas, nevmid, teessür ve yeis gibi kelime, kelime grupları çerçevesinde sınırlandırılarak ele alınmıştır. Böylece şairin duygu dünyası ve bu duyguyu şiirlerine nasıl yansıttığı tespit edilmek istenmiştir. Tevfik Fikret'in anlam, imge ve çağrışım dünyası bu duygu üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Türk şiiri, Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste, şiir, melâl, yeis

Abstract

Literature is one of the branches of the fine arts in which people express their feelings and thoughts through words. A literary work emerges when the artist puts his feelings through the filter of his own style. In a literary work, it is seen that the daily language differentiates and takes on an aesthetic structure and acquires a literary form. Especially the language used in poetry; while opening the doors of other worlds to the reader with artistic expressions such as images, metaphors, and mazmun, he becomes the translator of both the reader's and the poet's world of feelings. In this context, the poems of

* Dr. Arş. Gör, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE. sehererdogan@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-9686-6524

Tevfik Fikret were examined in terms of the expression of melal. The sense of tedium written with the sensitivity of Edebiyat-ı Cedîde; temperament finds its expression by being shaped in the triangle of artistic understanding and style. Expressing an emotion with so many different words and phrases, which has been noticed to have undergone semantic sterilization due to forgetting most of the nuances between these, shows how deeply the poet lived that emotion and how intensely he reflected it in his works. It is important in terms of revealing the richness of the image world. In this study, Tevfik Fikret's emotional world has been discussed within the framework of words and phrases like frustration, tedium, mourning, desolation and sadness. Thus, the poet's world of emotion were tried to be determined. Tevfik Fikret's world of meaning, image and association has been tried to be revealed through this feeling.

Keywords: Turkish literature, Turkish poetry, Tevfik Fikret, Rûbab-ı Şikeste, poetry, tedium, hopelessness

Giriş

Edebiyat; sanatkârın duygu ve düşüncelerinin eserdeki aksidir ve haz ile elem olarak iki temel duyguya dayandırılır (Tarlan 1981: 19, 61, 147; Karaosmanoğlu 2006: 44). Edebî eserlerin büyük bir kısmı bu iki kaynaktan beslenerek ortaya çıkar. Hilmi Yavuz'un "Hüzün ki en çok yakışandır bize" mısraını edebiyatımızın beslediği ana kaynaklardan birini göstermesi ve edebî eserlerin arka planındaki duyguya dikkat çekmesi açısından burada zikretmek gerekir (Yavuz 2013: 193). Edebiyatımızda bu duygunun farklı birçok kelime ile ifade edildiği görülür: Elem, keder, hüzün, melâl, meyas, yeis vb. kelimeler, aynı duygunun çeşitli nüanslarla ifadesidir. Bu durum Türk edebiyatında melâlin ne kadar çok işlendiği ve buna benzer kelime ve kelime gruplarıyla farklı biçimlerde ne kadar çok dile getirildiğini gösterir.

Nesir ve şiir olarak iki koldan ilerleyen edebiyatta bilhassa şiirde melâlin sıkça karşımıza çıktığı görülür. Türk edebiyatında Ahmet Haşim'in "Melâli anlamayan nesle âşına değiliz" mısraı da bu duygunun en güzel ifadelerinden biridir. Melâl, keder, yeis, hüzün gibi kelimelerle ifade ettiğimiz duygunun hayatın bir parçası olduğu, kişinin bu duyguları sayesinde kendini daha yakından tanımasını sağladığını ve onu kemale ulaştırdığını söyleyen Kemal Sayar, bu duyguların sanat eserlerinde ifadesini bulduğunu belirtir (Sayar 2012: 86). Şiirdeki bu duygu, şairin hislerinin şiir formuna dönüşümüdür. Bir duygu sanat eserinde ifadesini bulmuşsa o artık sadece şairin değil; aynı zamanda okuyucunun da hislerine tercüman olur. Bu noktadan bakarsak yukarıda zikredilen mısra sadece Ahmet Haşim'in değil, onu okuyan, hisseden insanın duygularıdır.

Tevfik Fikret'in şiirlerine melâl duygusu çevresinde bakıldığında bu duygunun farklı kelime kadrosuyla çokça işlendiği görülür. Ahmet Hamdi Tanpınar da Rûbab-ı Şikeste'nin hemen her sayfasında depresyon bulmanın mümkün olduğunu söyler (Tanpınar 2000: 273). Tevfik Fikret'in şiirlerinde melâle bu kadar çok yer vermesi farklı nedenlere bağlanmaktadır. İlk olarak onun karakteri ve kişilik yapısının bunda etkisi olduğundan söz edilebilir. Salih Nigar Keramet onun bedbinliğini keskin duygusuna bağlar (Keramet'ten aktaran Uçan 2018: 43). Çok hassas, kırılabilir bir yapıya sahip olan şairin annesini erken yaşta kaybetmesi, babasının sürgüne gönderilmesi ve kızkardeşinin ölümü gibi travmatik olaylar onun hayata bakışını olumsuz yönde

etkileyerek karamsarlığına kaynaklık eder. Bundan başka yaşadığı dönemin siyasî ve toplumsal çalkantıları da bu noktada tesirinden söz edilecek hususlardandır. Tefvik Fikret'in Galatasaray Lisesi'nde okuması ve bu esnada Fransızca öğrenmesi ve dönemindeki Batılılaşma gayreti sebebiyle tanıdığı Fransız şairlerin melankolisi de Tefvik Fikret'in şiirlerindeki melâlin şiirdeki yansımada etkili olmuştur. Ayrıca şairin sanat anlayışının da şiirlerindeki karamsarlığa tesiri söz konusudur.

Tefvik Fikret mizacı ve sanat anlayışı sebebiyle güzel sanatların resim, müzik gibi başka dallarıyla ilgilenmiş ve bunlarla şiirini zenginleştirmiştir (Okay 1990: 137; Kaplan 1998: 80). Bu sebeple duygularını dile getirirken kelimelerle tablolar çizer, melâli/elemi tablolaştırarak somutlaştırır. Hakikatten kaçarak hayale sığınma, karamsarlık, melankoli, bendinlik gibi tipik Edebiyat-ı Cedîde temalarına şiirlerinde geniş bir yer verir. Onun şiirlerinde melankolik bir keder ve ağlama hâli fark edilir (Akay 1998: 138). Uçan'a göre de şiirlerinin çoğunda kötümserlik, nefret, ızdırap, kaçış ve doğaya sığınış vardır (Uçan 2018: 59).

Tefvik Fikret, Rübâb-ı Şikeste'de "melâl"; "hüzün, hazin, mahzun, elem, müteellim, teellüm, keder, mükedder, ekdâr, iktirâb, teessür, mağmum, gam, melâl, mâtem, nevmîd, ızdırap, muzdarip, meyus, hüsrân, yeis" gibi benzer pek çok kelime ve kelime grubuyla dile getirir. Bu durum Fikret'in şiirlerinde melâlin yeri ve önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bir duygunun bu kadar farklı kelime ve kelime grubuyla ifadesi şairin kelime hazinesinin zenginliğini ortaya koyması ve bu kelimeler arasındaki anlam farklarına dikkat çekmesi açısından önem arz eder.

Bu çalışmada; hüsrân, iktirab, melâl, matem, meyus, nevmid, teessür ve yeis kelimeleriyle ifade edilen duygunun Tefvik Fikret'in şiirlerindeki yansımaları örnekler üzerinden ele alınacaktır. Böylece Tefvik Fikret için kelimelerin çağrışımları, anlam dünyası ortaya çıkarılırken onun bu duyguyu daha etkili bir şekilde ifade için başvurduğu yollar da tespit edilmeye çalışılacaktır. İnceleme sırasında aynı duyguyu ifade eden birden fazla kelime aynı şiir içerisinde yer alıyorsa bu kelimelerden birisi seçilip ilgili başlık altında değerlendirilecektir.

HÜSRAN

Beklenen, umulan, istenen şeyin elde edilememesinden doğan acı, mahrûmiyet acısı olarak tanımlanan hüsrân, Tefvik Fikret'in şiirlerinde 3 kez kullanılmıştır.

Şefkatin gözyaşına benzetildiği şiirde, dünya sıkıntı veren savaş yeri olarak düşünülmüştür. Hüsrân ve musibetlerin elemeleriyle geçen günlerin matemini iki, üç şefkat damlası silecektir. Matem, hüsrân ve âlâm-ı fecâyî şiirde anlamsal bir bütünlük oluşturur:

"İki üç katre-i şefkat... Bu teselli yetişir;

*Şu cedelgâh-ı mukassîde bütün hüsrarla,
Bütün âlâm-ı fecâyî'le geçen günlerimin
İki üç katredir ancak silecek mâtemini." (Kâilerime, s. 315).*

Şair kılıcın kavimlerinin şanını sonsuza kadar koruyacak bir vafsa sahip olduğunu dile getirirken onun aynı zamanda hamîyyetin kahredici elinde ortaya çıkarak vatan düşmanlarını hüsrana uğratacağını da ifade eder:

*"O zaman, ey ebedî hâmi-i şân-ı akvâm,
O zaman sen yed-i kakhâr-ı hamîyyette ayân
Olarak ehl-i taaddîye verirsin hüsrân;" (Kılıç, s. 491).*

İKTİRAP

Tasalı, gamlı, kederli olma hâlini ifade eden iktirap, Tevfik Fikret'in şiirlerinde 4 kez kullanılmış ve bir şiire de başlık olmuştur. Şair "İktirap" başlıklı şiirdeki her bölümün sonunda "Müthiş, memâttan bile müthiş bu iktirap!" diye tekrar edip hissettiği duygunun yoğunluğunu ölümle mukayese ederek anlatmıştır.

Hasta çocuğunun başındaki bir anneyi anlatan şu satırlarda "âğûş-ı iktirâb" tamlamasıyla tasalı bir annenin kucağı kastedilir:

*"Tutup hayâlîni âğûş-ı iktirâbında
Gezer bütün gece etrâf-ı câme-hâbında." (Hasta Çocuk, s. 339).*

"Nişîb-i hüznü ezer, inletir fırâz-ı mesâr!" mısraında insandaki duygu değişimi gözler önüne serilir. Buna göre; sevincin yükselişi sırasında hüznün inişe geçer. Sevgi ve hüznün ifade edilirken duygu geçişi sanki yokuşu ve inişi olan bir yol gibi tahayyül edilir. Sevinç ile hüznün, iniş ve yokuş gibi tezatlı söyleyişler duygusal değişimin boyutunu okuyucuya hissettirir. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün veznindeki açık/kısa, kapalı/uzun hecelerin sıralanışı da bu iniş-çıkışı destekler. Şair, dilenci kadının alnındaki tasadan ve yanından geçen süslü kadınların yürüyüşlerinden onun hor görüldüğünü sezdirmektedir:

*"Nişîb-i hüznü ezer, inletir fırâz-ı mesâr!
Şu hasta sâilenin pîş-i iktirâbından
Gülüp geçen şu müzehher kadınların insan
Revişlerinde sezer bir şemîm-i istihkar." (Erîn-i Gam, s. 389).*

Kırık sazından bir şarkı/nağme isteyen kişi için şairin söylediği şu dizeler; onun ruhunun kırık târının/çalgısının sesidir. Bu ses, şairin yaralı ruhunun şikâyetidir.

Şiirde küçük görülmemeyi, kendisine acınmamasını isteyen bir insan duruşu fark edilir:

*"Dinle târ-ı şikeste-i rûhu,
Dinle şekvâ-yı rûh-ı mecrûhu;
Fakat incinme iktirâbımdan"* (Son Nağme, s. 519).

MELÂL

Tevfik Fikret'in melâl duygusunu şiirlerinde en çok yine melâl (31 kez) kelimesiyle ifade ettiği görülür.

Şu dizelerde, eşyanın çehresine melâli yakıştıran, karşısındaki manzarada hazin bir hayal arayan ve ruhu ile hüznün arasında bir yakınlık bulan Süha'nın melankolik bakışı fark edilmektedir. Burada melûl, melâl, hazîn ve hüznün kelimelerinin birlikte kullanımı yaşanan melâl hissinin derinliğini ortaya koyar:

*"-Şu nâzlı tıfl-ı semâvî kadar melûl olsa...
Melâli çehre-i eşyâya pek yaraştırırım.
Menâzırımda hazîn bir hayâl araştırırım.
Denir ki hüzn ile rûhumda bir karâbet var;"* (Sühâ ve Pervîn, s. 320).

Hasta odasının sessizlik ve sakinlik açısından mezara benzetildiği şiirde, soğuk kış rüzgârının sesi ile inleyen hasta ve dışarıdaki yağmur ile hastanın ağlaması arasında bir ilgi kurulmuştur. Melâlin/üzüntünün dünyaya insanların üzüntüsünden mi geldiği sorusuyla bu fikrin batıl ve imkânsız bir hayal olduğu söylenirken "zehî" ifadesiyle aslında söylenenin tam tersinin kastedildiği görülür. Şiirdeki soru kalıpları gerçek birer sorudan ziyade etkili bir söyleyiş ifadesi olarak karşımıza çıkar. İntilti, teessürat-ı beşer, bükâ, melâl gibi ifadeler şiirdeki anlamsal bir bütünlüğü zenginleştirmektedir:

*"Mezar gibi oda samt ü sükûn ile pürdür.
Nedir iniltisi hâriçte bâd-ı sermânın?
Bükâsı hastaya âit midir şu bârânın?
Teessürât-ı beşerden gelir mi dehre melâl?
"Zehî tasavvur-ı bâtlı, zehî hayâl-i muhâl!"* (Hasta Çocuk, s. 338).

Üzgün ve yorgun olmadan cennete ve Allah'a kavuşmanın ne mutlu bir kerem olduğu söylenen şiirde şehit olmanın yüceliği ifade edilir. Gaza ve şehadet herkese nasip olmayacak bir durum olarak kutsanır:

"Cinâna, cennet ü didâra bî-melâl ü taab

"Kavuşmak... Âh, bu her gün nasîb olur şey mi?

"Gazâ, gazâ! Bize Hakk'ın ne mutlu bir keremi!" (Hasan'ın Gazâsı, s. 347).

Bir nefret zamanı gelecek, küskün tavrımdan incinip melâlimin dudağından belki bir figân, hayır bir nağme duyacaksın derken melâl bir kişi gibi düşünölmüştür:

"Gelecek bir dem-i teneffür ki

İncinip tavr-ı infâlimden,

Duyacaksın leb-i melâlimden

Bir figân, belki... Bir terâne, hayır!" (Belki, Hayır, s. 369-370).

Sisli bir dağ, karla kaplanacak bir tabiat ve donan ırmaklar gibi bir kış manzarası çizilen şiirde sisli dağ, gamlı bir insan gibi düşünölürken kar kaplı tabiat ise ölen birinin kefenlenmesine benzetilmiştir. Tabiat karşısında gördüklerini ve hissettiklerini anlatan Tefvik Fikret, bu manzarayı yakında ölecek birer insan gibi tahayyül etmiştir. Manzaradaki her unsurun içinde için için bir melâl ağladığını söylerken şair, manzarayı melâline gizli gizli ağlayan bir insana benzetir. Gam-âlûd ve melâl arasındaki anlamsal bütünlük şiirdeki duyguya kuvvet katar:

"Bu gün nasılsa gam-âlûd sisleriyle cibâl,

Yarın da cism-i tabiat kefenlenip kardan

Ölür bütün şu menâzır, donar şu ırmaklar,

Donar; fakat heyhât,

İçin için yine hepsinde bir melâl ağlar!" (Derd-i Nihân, s. 376).

Tefvik Fikret baharı, kışın verdiği elemden kurtaracak bir şey olarak düşünür; ancak baharın gelişiyile yaşanan değişim, şairin gönlündeki melâli silemez; çünkü onun gönlü sonbahara vakfedilmiştir. Şairin ruhundaki ıstrap onu hiçbir zaman terk etmez:

"Bahâr olsun, bahâr olsun da gönlüm

Biraz def'-i melâl etsin, diyordum;

Cihan tağyîr-i hâl etsin, diyordum...

Bahâr oldu bütün feyziyle, gördüm:

Cihan pür-hande, cennetten nişandır,

Benim gönlüm fakat vakf-ı hazandır." (Bahâr-ı Mağmûm, s. 381).

Yine aynı şiirde şair; baharın gelişinden sonra bile melâlinin hiç azalmadığını, gönlü ile hayalinin mutlu olamadığını söyler:

"Boğarken rûhumu zulmetle sermâ

Bu leyl artık nehâr olsun, diyordum;
 Bahâr olsun, bahâr olsun, diyordum;
 Bahâr olmaz bugün bundan mutarrâ..
 "Niçin eksilmiyor hâlâ melâlim,
 Niçin şâd olmuyor gönlüm, hayâlim?" (Bahâr-ı Mağmûm, s. 381-382).

Kuşa benzetilen huzur, bir insan gibi düşünülen matem elinde dehşete düşmüş bir şekilde gezer. Şair, mateminden şikâyet eden huzur kuşunun pencere aralığından firar ettiğini söyler. O, her şeyin uyuduğu gece vaktinde matem sebebiyle huzurunu kaybetmiştir. Kuşa benzetilen huzurun kaçtığı pencere insanın gözleri gibi düşünülebilir:

"Uyurken böyle mahfûf-ı zilâlin
 Bütün âlem uyurken böyle hâmuş,
 Benim tayr-i huzûrum bir melâlin
 Gezer dest-i sitem-kârında medhuş;
 Ve şevâlarla hâl-i şivenimden
 Firâr eyler şikâf-ı revzenimden." (Hâb-ı Girizân, s. 386).

Geçmişteki hayallerine seslenen şair, onları neşeye gark olması ve kendisiyle eğlenmesi sebebiyle bencil insanlara benzetir. Burada "iştîyâk-ı harap" ve "iştîyâk-ı muharrib" tamlamaları dikkat çekici; anılar, şairde harap edecek bir özleyiş yaratır. Geçmişini özleyen bir insan psikolojisi ile kaleme alınan bu satırlarda melâl, hâl-i inkisâr, yeis, iştîyâk-ı harap, iştîyâk-ı muharrib ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturur:

"Geçen zamanlarımın ey hayâl-i hod-bîni,
 Şu ihtizâra yakın hâl-i inkisârında
 Garîk-i neş'e, melâlimle eğlenirsin sen,
 Açıp nigâhuma dilber, safâlı bir mehtap
 Bütün gurûr-ı mesârmla piş-i ye'simden
 Güler, geçer, bırakırsın bir iştîyâk-ı harap,
 Bir iştîyâk-ı muharrib dil-i nizârımda!" (Hayâl-i Hodbîn, s. 388).

Kendisini binlerce örümceğin ağına düşmüş bir av olarak gören şair; hayatının çevresini saran bıkkınlık ve melâli de örümcek ağının düğümü gibi düşünmüştür. Üzüntü ve melâlini onu çepeçevre saran ve kendisine kımıldayacak alan bırakmayan tuzak olarak algılar:

"Binlerce ankebût-ı siyeh-mest ü kec-nigâh
Pîrâmeninde pâ-yı şitâb-ı hayâtımın
Gûyâ ki ukde-sâz-ı kelâl ü melâl olur!" (Ukde-i Hayât, s. 394).

Şair ayrılık hissini neşesini zehirlediğini, ruhuna kor düşürdüğünü ve aşkına melâl veren bir vesvese oluşturduğunu söyler. Burada ayrılık bir zehire teşbih edilirken vesvese de melâlin kaynağı olarak görülür:

"Yazık! Şu neş'emi tesmîm ederdî hiss-i firak,
Düşerdî rûhuma her ayrılıştâ bir ahker;
Evet, bu hiss, bu merak
Verirdi aşkıma bir hadşe-i melâl-âver." (İlelebed, s. 416).

Kendi üzüntüsüne tabiatı da ortak eden şair; onun da kendisinin gibi samimi, derin, gizli ve ince bir hüznü olduğunu düşünür. Muzdarip, melâl ve hüznün kelimeleri şiirdeki duyguyu pekiştirirken anlatıma da kuvvet katar:

"Sükûn içinde... Fakat muztarip, emînîm ki
Tabiatın da büyük bir melâli var bu gece;
Onun da hüznü samîmî, derin, hafî, ince;" (Sükûn İçinde, s. 434).

Geçmişe özlem duyan birisinin sevinç dolu o günlerini melâlîle yâd etmesinden bahsedilen şiirde bu kişi o saadet dolu kadehten bir gün bile uzaklaşmak istememektedir. Burada saadetin ağzına kadar dolu bir kadehe benzetildiği görülmektedir. Şiirin sonraki mısralarında ise andaki yaşadığı zevkin, sevincin farkında olmayıp hep gelecekte kavuşacağı zevkin hayaliyle yaşayan insandan bahsedilir. Bu durum hakir ömürden alınan hoş bir intikam olarak görülür. Ömür, intikam alınacak bir kimse gibi düşünülmüştür:

"O meshûf-ı meserret günlerin yâd-ı melâliyle
Bu gün ayrılmıyor mînâ-yı lebrîz-i saâdetten;
Geçer her ân-ı zevki başka bir zevkin hayâliyle;
Bu hoş bir intikam almak demektir ömr-i zilletten." (Bütün Bir Sergüzeşt, s. 452).

Hayalî bir mekândan söz edilen şiirde karanlık devirlerin melâliyle çok eski dönemlere ait hatıraların şairin ruhunda yarattığı üzüntü kastedilmiş ve melâl bir insana benzetilmiştir:

"Bu köyde her gece birkaç dakika meksederim
Olup hayâlîme peyrev seyhâhat eylerken
Dühûr-ı muzlîmenin sîne-i melâlinde;" (Yeşil Yurt, s. 463).

Gel ey sevgili haberci diye hitap ettiği kuşun bir bakışıyla keder ve sevincinin karar kılacağını düşünen şair; onun kanadının ucuyla saadetinin ümidi ve mateminin üzüntüsünün karar vereceğini söyler. Burada "ümîd-i mes'adet, ye's-i mâtem, melâl, neşât" kelimeleri şiirde anlamsal bir bütünlük oluştururken şairin yaşadığı ikilemi anlatan bir zıtlık da teşkil eder. Sevinç ile elemin arasında kalan şair, bir kuşun bakışından hareketle ikisinden birisini seçecektir. Yine onun kanadının refrefiyle saadetinin ümidini ya da mateminin kederini tercih edecektir. Kuş bir ulaktır ve birisinden haber getirmektedir, bu haber üzerine şairin üzüntüsünden ya da sevincinden birisinin diğerine galebe çalması söz konusu olacaktır:

"Gel ey berîd-i perestide, bir nigâhınla

Bu gün melâl ü neşâtım takarrür eyleyecek;

Takarrür eyleyecek refref-i cenâhınla

Ümîd-i mes'adetim, ye's-i mâtemim, bî-şek!" (Berîd-i Ümîd, s. 467).

Kendisinin melâl ve sevincin merkezi olduğunu, bütün dert ve sevincin kendi çevresinde dolandığını söyleyen şair; kendini adeta dert ve sevinç kabesine benzetmiştir, diyebiliriz:

"Âh, ey medârı bende melâl ü meserretin,

Ettin mi zahm-i kalbimi hiss, ağlıyor musun?..." (Teşrik-i Melâl, s. 495).

Bulutların bir insana benzetildiği şiirde şair; kendisini mutlu edecek zevkli bir tebessüm ya da bir melâl aramaktadır. Şiirin devamında aslında bunları değil, incek bir hayal zirvesi aradığını belirtir. Melâl ve zevkli tebessüm ifadesinde anlamsal zıtlık görülür:

"Bulutların leb-i sâfında belki zevk-âlûd

Bir ibtisâm arıyor, belki bir melâl arıyor;

Hayır, nüzûl edecek zirve-i hayâl arıyor." (Şâirin Çubuğu, s. 504).

Hayattaki üzüntü, acı ve ızdıraplarının elbet bir gün biteceğine inanan bir insan psikolojisinin karşımıza çıktığı şiirde; bu durum gecelerin kıyamete kadar sürmeyeceği şeklinde etkili bir söyleyişle dile getirilir. Güneşin insan hayatına neşe verdiği ifade edilen şiirde, şair kendinden hareketle insanı melâlin çürüttüğünü/yok ettiğini söyler. Şair geleceğin küçük güneşleri diye hitap ettiği kişilere umut bağlar, onların ufukları aydınlatacağına inanır. O sebeple ufukların sonsuz aydınlığa ihtiyacı olduğunu söyler:

"Evet, sabâh olacaktır, sabâh olur, geceler

Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkıbet bu semâ,

Bu mâi gök size birgün acır; melûl olma,

Hayâta neş'e güneştir, melâl içinde beşer,
Çürür bizim gibi... Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra." (Sabah Olursa, s. 528).

"Neşide-i giryan" kalbin dilini okuyan birisine benzetilir. En ferahlı ve asude göğüs dalgalarında müstesna bir melâl, derin derin düşünmektedir. Burada kaburgalar şekli itibariyle denizin dalgalarında benzetilirken melâl de derin derin düşünen bir insan gibi tahayyül edilmiştir:

"Lisân-ı kalbi okur bir neşide-i giryan
Ki en ferahlı, en âsûde mevc-i satrında
Derin derin düşünür, bir melâl-i müstesna." (Üstâd Ekrem, s. 573).

Karanlık gecenin melâl duygusuyla eşdeğer kabul edildiği şiirde; melâlin büyüklüğü de uzun tamlama tercihiyle hissettirilmektedir:

"Sever tefekkürü, dem-sâz-ı bî-hemâli odur
Leyâl-i târ-ı melâlinde, lâl ü müstağrak;
Onunla tayyeder âşûb-gâh-ı nâsûtu," (Üstâd Ekrem, s. 573).

Karşısındaki kış manzarasını tasvir eden şair, şiirin önceki bölümünde anlatılan manzaranın havaya aldanarak inkişaf eden çiçekler için dehşet verici olduğunu söyler. Burada birbirine zıt ifadelerin bir arada kullanımı bir ikilem hissi uyandırmaktadır ve bu durum anlatımı daha etkili bir hâle getirmektedir. "Meserret ü infî'âl", "mübtesim bir nazra" ve "giryeli bir çehre-i melâl" mevsimin duygulara yansımaları gibidir:

"Ezhâra dehşet-âver olur; şimdi mübtesim
Bir nazra, şimdi giryeli bir çehre-i melâl;
Bir ân-ı ferd içinde meserret ü infîâl." (Âveng-i Şühûr 1, s. 582).

Şair, sonbahar manzarasında düşen yaprakların gizli bir sırrı olduğunu söyleyerek aslında sonbaharın kendisinde uyandırdığı hisleri anlatmak ister. Burada hüznün ve melâlin anlamca birbirini tamamladığı görülmektedir:

"Muvâfık mevkin hüznüyle hâlî:
Biraz solgun, biraz mahmûr-ı sevdâ;
Düşen yaprakların râz-ı melâli
Nümâyan cebhe-i sâfında gûyâ;
Nümâyan cebhe-i sâfında hulyâ." (Âveng-i Şühûr 8, s. 590).

Baba evinin önünde hissettiklerini anlatan şair, önünde bir yığın tabut görür; bu hayal onun gönlünü ve zihnini titretir. Bu durum üzüntüsünün şiddeti sebebiyle onun hâlinin somut göstergesidir:

"Rikkat-âver nümüne-i nâsût;
Sanki pîşimde bir yığm tâbût
Lerze-bahş-ı dil ü hayâlimdir,
Mûcib-i şiddet-i melâlimdir,
Mütecessim meâl-i hâlimdir..." (Âşiyân-ı Peder, s. 597).

Geçmiş ile anı karşılaştıran şair burada artık andadır ve her şeyi siyah görmektedir. Siyah burada matem, melâl rengi olarak karşımıza çıkar. Şair hüznün kıvrılmış bakış yeri ile timsah arasında bir ilgi kurmuştur:

"Eyvâh! Şimdi her neye baksam siyâh-reng:
Pîçîde nazra-gâh-ı melâlimde bir neheng:" (Geçmişte, s. 599).

Şiirde "benzer, kadar ve bile"kelimeleriyle benzerlik kuruluyormuş gibi gözüke de aslında bir karşılaştırma ve zıtlık ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Melâl, kelâl, harap ve iktirap kelimeleri anlatılmak istenen duyguyu pekiştirerek anlamsal bir bütünlük oluşturur. Burada yaşadığı üzüntü ve kederi, ölümle mukayese eden ve onun ölümden dahi müthiş olduğunu söyleyen bir insan psikolojisi fark edilmektedir:

"Tab'ımda bir kelâl ki benzer şebâbete,
Cânımda bir melâl ki benzer muhabbete,
Karşımda bir cemâl ki benzer hayâlete,
Fikrimde bir hayâl ki benzer hakîkate;
Gönlüm harâb, cism-i nizârım kadar harâb...
Müdhiş, memâttan bile müdhiş bu iktirâb!" (İktirâb, s. 603).

Hazin feryadı sebebiyle gönülde melâli uyandıran/harekete geçiren bir kuştan şikâyet edilir. Bu, figanı seven, hevesli bir kuştur:

"Şikâyet senden, ey mürğ-i hevâ-dâr ü figân-perver.
Ki feryâd-ı hazînin dilde ikâz-ı melâl eyler." (Dokunmayın Hissime, s. 610).

İsmet, yuvası olan bir kuşa benzetilmiştir. Melâl, neşenin buharında boğulmak endişesiyle ismetin yuvasına yüksemez. Demek ki namus yuvasında neşe yoğun bir şekilde hissedilen bir duygudur. Üzüntü, neşenin karşısında boğulmak, yok olmak endişesi çeken bir şey gibi düşünülmüştür. Şiirde kaçıp sığınılacak bir yuva arayışında olan bir insan karşımıza çıkar. Melâl; namus/doğruluk asumanına/gökyüzüne yükselemeyen bir kuş gibi ismet de gökyüzü gibi düşünülmüştür:

"Maîşetin o tekâzâ-yı cân-güdâzından
Kaçar, emîn olurum âşiyân-ı ismetine;
Buhâr-ı neş'eye gark olmak ihtirâzından
Melâl yükselemez âsmân-ı ismetine." (Eş'âr-ı Muhabbeten, s. 613).

Şiirde "çehre-i melâl" ile "zulmet-i leyâl" tamlamalarının şairin hislerini ima ettiği; karşısındaki kişinin bakışıyla, yüzüyle bütün melâlinin kaybolduğu ve gülümsediği görülür. Burada şair için gece, elemi; seher vakti ise tebessümü temsil etmektedir:

"Nûrunla hande hande olur çehre-i melâl,
Pîşinde lem'a lem'a durur bir seher gibi
Zulmet-i leyâl." (Ey Kız, s. 627).

Şairin ruhundaki gülen emeller, ölen birisine benzetilmiştir. Üzüntü/ melâl, omzunda kefeniyle dolaşan öksüz bir hayalet gibi tasavvur edilmiştir. "Şi'r-i nâtüvan/ güçsüz şiir" ise ölen melâl için ağlayan biri gibi düşünülmüştür:

"Ağla ey şi'r-i nâtüvan, ağla..
Öldü rûhumda mübtesim ânâl
Şimdi öksüz, kefen-bedûş-i melâl
Geziyor serseri perî-i hayâl." (Girye-i Hüsrân, s. 648).

Teessür, "tıfl-ı münfail/ küskün çocuk" tamlamasıyla küskün bir çocuğa benzetilir. "Gülsün" temennisiyile tamamlanan mısrada buruk bir tebessümden bahsedilir. "Nisâb-ı melâl/ melâlin miktarı" ifadesiyle nicel bir ifade ile soyut bir kavramın nitelenmesi söz konusudur. Burada melâlin insan yüzündeki tezahürünün fark edilmemesi arzusu göze çarpar. "Nisâb-ı melâl", tıfl-ı münfail ve tessür ifadeleri şiirde anlamsal bir bütünlük oluşturur:

"Bir tıfl-ı münfail gibi gülsün teessürü;
Renginde hiç nisâb-ı melâl anlaşılmasın." (Anlaşılmasın, s. 649).

MÂTEM

Sevilen bir kimsenin ölümünden duyulan büyük acı, bu acı sebebiyle ağlayıp inleme, zevk ile eğlenceden uzaklaşma, yas; mağlûbiyet, ayrılık, istîlâ gibi büyük dert ile felâketlerin sebep olduğu derin üzüntü, keder ve ümitsizlik manalarına gelen matem, Tefvik Fikret'in şiirlerinde 22 kez karşımıza çıkar. "Edâ-yı mâtem, leyl-i sefid-i mâtem, sıyâh-ı mâtem, hücre-i mâtem, mâtem-i sukût, zemîn-i mâtem, neş'e-i mâtem, sahne-i mâtem ve Bürüdet-i mâtem" şiirlerde dikkati çeken tamlamalardır.

Hasta bir çocuk için Allah'a sığınan ve ondan ümidini kesmeyen bir insan psikolojisini anlatan şiirde; matem, mesrûr ve sûr gibi birbirine zıt ifadelerle hasta çocuğun durumunun değişebileceğine/ iyileşebileceğine duyulan inanç anlatılmak istenir:

"Bulur çocuk da şifâlar, olursunuz mesrûr;

Hudâ büyüktür, eder mâtemi mübeddel-i sûr..." (Hasta Çocuk, s. 339).

Şiirin bundan önceki kısmında kendisini büyük bir çölde kızgın güneş altındaki bir seyyaha benzeten şair, hüznü yaratılışı sebebiyle selamete ulaşamayacağını ve bu sebeple etrafının büyük bir boşlukla çerçvelendiğini düşünür. Yalnız, mutsuz ve boşlukta bir insan psikolojisinin karşımıza çıktığı şiirde şair, bir çıkış yolu bulamadığı için matem edasıyla canlı ve yarı canlı bir şekilde ölüm hâlinin tecelli etmesini bekler. Şairin ölümü bir kurtarıcı olarak gördüğü, söylenebilir:

"O zaman her yanında bir boşluk

Duyarak, bir edâ-yı mâtemle

-Dest-i lertzânı pîş-i çeşminde-

Oturup nîm-mürde vü zinde

Bir tecellîye muntazır, düşünür;

Bu tecellî, ki mevî-i hâlidir" (Sahâyif-i Hayatımdan, s. 363-364).

Şiirde şairin kalbinde kederler büyüyen ve her sene tekrar eden vedanın siyah bir günü, beyaz bir matem gecesine eş tuttuğu ifade edilir. Burada keder büyüyen bir nesneye benzetilmiştir. Şiirde "rûz-ı siyâh" ile "leyl-i sefid-i mâtemî" ifadelerinde zıtlıklarla yapılan imajlar anlatımı kuvvetlendirmesi açısından dikkate değer. Günün siyah olması ve matem beyaz gecesi ifadeleri şairin mutlu iken gecenin karanlığını aydınlığa bürümesini, mutsuzken ise gündüzü karanlığa boğmasını ve şairin hissettiği duygunun yoğunluğunu göstermesi açısından önem arz eder.

"Her yıl bu medîd bûselerle

Tekrâr olunan vedâ-ı sâkin

-Kalbimde büyüttüğüm kederle-

Bir rûz-ı siyâhı tev'em eyler

Bir leyl-i sefid-i mâtemîye." (Fırak ve Telâki, s. 436).

Sevincin sadece çocukların payı olduğu ifade edilen şiirde şair, bir güzel çocuk olarak nitelendirdiği oğluna hitap eder. Halûk'un gülüşü ona babasız ve ümitsiz çocukların ne hissettiğini düşündürmektedir. Bu sebeple şair için bayram nağmesi, matem haykırıları gibidir. Burada kendi evladı ile yetim bir çocuğun hüznünü

karşılaştıran ve yetimlerin de kendi oğlu gibi mutlu olmasını arzu eden bir baba karşımıza çıkar:

"Baban diyor ki: "Meserret çocukların, yalnız
Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;
Fakat sevincinle
Neler düşünüyorsun, bilir misin?... Babasız,
Ümitsiz, ne kadar yavrucukların şimdi
Sıyâh-ı mâteme benzer terâne-i ıydî!" (Halûk'un Bayramı, s. 474).

Yirmi yıl önce ölen kuşunun mezarını hatırlayan şair; onu "hücre-i matem" olarak niteler. Burada ölen bir hayvanın matem tutması ve mezarının matem hücre-i matem olması ancak şairin oraya kendi duygularıyla bakmasıyla açıklanabilir:

"Evet, melek çocuğum, ben o sevgi-pâre ile,
Tahattur eyliyorum işte, yirmi yıl akdem
Ölen kanaryama yaptım hücre-i matem." (Halûk'a, s. 475).

Geçmiş ile anın karşılaştırıldığı şu satırlarda geçmiş ile bugün arasında bir tezat olduğu ima edilmektedir. Şair figan ederek saadetin matemini tutmaktadır. Burada saadet ölen birisi gibi düşünülmüştür:

"Lâkin o devre geçti: Bugün her saâdetin
Ben mâtem-i sukûtunu tutmaktayım, figân!
Hattâ senin saâdetinin, sevgilim, inan," (Teşrik-i Melâl, s. 495).

İnsanın emel, hırs, şan ve şöhrat tutkusunun bir rüzgâra benzetildiği şiirde bu rüzgârın ufak bir esişinin dahi insanoğlu için sevinç ve matem sebebiyet verdiğinden bahsedilir ve bu durumdan duyulan rahatsızlık dile getirilir. "En mutantan bir mezellet/ en gösterişli hakirlik, bayağılık" tamlamasıyla şiirde anlatılmak istenen duygu daha etkili bir şekilde ifadesini bulmuştur. Sûr ve mâtem ile mezellet ve mutantan gibi zıt ifadeler de anlatıma kuvvet katmıştır:

"Sükûn, ey ra'd ü berk, ey sarsar-ı hırs u emel, ey şân!
Bütün ebnâ-yı hilkat en mutantan bir mezelletle
Bulurken her küçük nefhanda bir mâtem veyâ bir sûr," (Heykel-i Sa'y, s. 517).

Tevfik Fikret'in bir saatten hareketle zamana bakışını anlatan şiirde saatin vuruşu, çınlayışı; acı ve uğursuzluk ifade eder. Onun sadece son vuruşu bir teselli olabilir; ancak o da yoktur. Bin matem bir tane sevinç verdiği söylenen saatin/ zamanın sevinci de ölüme bağlıdır; çünkü insanın dünyadaki elem, üzüntüsünden kurtuluşu ancak ölümlle olacaktır. Tevfik Fikret zamanı, yaşanan üzüntü ve kederlerin müsebbibi

gibi kabul eder. Matem ile sevinç gibi zıt duyguların nicelik açısından karşılaştırılması şiirdeki anlatımı daha etkili hâle getirmektedir. Acı, sadme-i meş'um, memmat ve matem ifadeleri şiirde anlamsal bir bütünlük oluştururken anlatımı da kuvvetlendirir:

"Her çınlayışın bir acı, bir sadme-i meş'um;

Yalnız biri, son darbe tesellî, o da ma'dum:

Bin mâteme bir sûr, o da peyveste memâta." (Kocaman Saate, s. 524).

Şiirde "ey" diye tekrarlanan, mekâna yönelik bir seslenme söz konusudur ve bu durum şiire bir müzikalite katmaktadır. İstanbul'un eski sokakları tozlu ve çamurlu bir savaş meydanına benzetilir. Meydanda açılan her gedikten bir vakanın sayıkladığı ifade edilirken olaylar sanki bir insanın sayıklaması gibi düşünülmüştür. Viraneler ise azılı haydutların uyuduğu pusu yeridir. Eskimiş ve huzurlu evler, meskenler baştan ayağa birer matemî temsil etmektedir. Şair kapkara damlalarla ifadesiyle matemî yağmura benzetir. Yağmurun kara kelimesiyle nitelenmesi matem duygusunun kesifliğini öne çıkarmaktadır:

"Ey ma'reke-i tîn ü gubâr eski sokaklar;

Ey her açılan rahmesi bir vak'a sayıklar

Virâneler, ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirrâ;

Ey kapkara damlarla birer mâtem-i ber-pâ

Temsil eden âsûde vü fersûd mesâkin;" (Sis, s. 544).

Kendisini bir sonbahar bulutuna benzeten şair, sonu ve sınırı olmayan gözyaşını ise sonbahar bulutundan yağın yağmur gibi düşünür. Burada matem, yeryüzü gibi düşünülmüştür ve üstüne yağmur yağmasının hiçbir faydası yoktur. Şair soru ifadesiyle aslında ağlamalarının kendi matemini silmeye yaramayacağını anlatmak ister:

"O hadd ü gâyeti mefkûd olan sirişk ile ben

Hazan bulutlarının bir misâliyim, ahker;

Zemîn-i mâteme yağdırdığım şu rahmetten

Fakat ne sûdum olur, ağlamak ne hâsil eder?." (Subh-ı Baharân, s. 606).

Akşam vakti tabiata bakan şair, orada huzur bulur; ancak gizliden gizliye duyduğu matem, tabiatın derinliklerine gark olmaktadır. Mateme boğulan tabiatın ayın parlaklığından faydalanarak gündüzün parlaklık ve kuvvetine dönmesini arzu eden şair için akşam hüznü ve matemî çağrıştırmakta gündüz vakti ise buna bir tezat teşkil etmektedir:

"Ka'rında nihân-ı şeb-huzûrun

Mâtemlere gark olur tabîat.

Geh bulsa da incilâ kamerden

Gündüzlere dönse tâb ü ferden," (Tulûa Karşı, s. 608).

"Kalb-i müteessir, ahzân-ı tarab, neş'e-i mâtem" ifadeleri şiirde anlamsal bir bütünlük oluştururken "ahzân-ı tarab" ve "neş'e-i mâtem"de zıtlıklarla oluşturulan tamlamalar, şairin dile getirdiği duyguyu daha etkili bir şekilde ifade etmesini sağlamıştır. Üzgün kalbin vuruşlarında sürekli bir eğlence hüznü ile matem neşesi ortaya çıkmaktadır. Burada yaşanan ikileme dikkat çekilmek istenir:

"Şâir... Ne büyük râh, ne âlî

Kalb-i müteessir! ki dem-â-dem

Eyler darabâtında tecellî

Ahzân-ı tarab, neş'e-i mâtem." (Musset İçin, s. 623).

Sevdiğinin mezarı başındaki bir insanın tasvir edildiği şu satırlarda onun da kefen bürünmüş bir ölüden farkı olmadığı görülür. Kabrin başında sabaha kadar ağlayan bu kişinin sabahın seherine kadar orada kaldığı öğrenilir. Burada seher yıldızı sanki aradığını yerinde bulan bir insan gibi düşünülmüştür. Mezar başında ağlayan insanın vasfı bellidir: Aşk bedbahtı. Şair bu tabloyu bir matem sahnesi olarak görür. Gökyüzü her gün ağlayan bir insana, yağmur ise onun döktüğü gözyaşlarına teşbih edilirken tabiat manzarası tablolaştırılmıştır:

"Gören zavallıyı kabrin başında, zanneyler

Ki na'ş-ı yâridir, etmiş soluk kefenle zuhûr;

Bulur yerinde o bed-baht-ı aşkı necm-i seher

Bükâ-yı hicr ile sâât-ı leyl eder de mürûr.

Nedir bu sahne-i mâtem, nedir nedir, ya Rab?

Donuk ziyâli nücümüyle âsumân her şeb

Döker bu levha-i hicrân-meâle girye-i nûr" (Hayâl-i Zâir, s. 634).

Deniz ve sahilin sessizliği bir sırlar mezarına benzetilir. Heykelin gönlünde duran matem soğukluğu bu yokluk levhasının her tarafında aşikârdır/ görülür:

"Gören sanır ki bu bir meşfen-i serâirdir,

Sükût o mertebe cârî denizde, sâhilde;

Duran bürüdet-i mâtem dil-i heyâkilde

Bu levha-i ademin her yanında zâhirdir." (Âşiyâne-i Lâl, s. 638).

Ümîdi kalmamış, ümitsizliğe düşmüş, ümitsiz, karamsar, üzgün manalarına gelen meyas; Rübâb-ı Şikeste'de 3 kez kullanılmıştır.

Şair hayalinde ümitsiz bir aşkla, kolu kanadı kırılmış bir âşık tasviriyle karşımıza çıkar. "Meyus, bî-mecal, sönük ve iştiyâk-ı bâl" kelimeleri anlamca birbirini tamamlarken şiirdeki duygunun daha etkili bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Arzu ve istekler kanadı kırık, uçamayan bir kuşa benzetilmiştir:

"Mütelevvîn değil fakat me'yûs:

Ben bu gün aşk-ı bî-mecâlîmle,

Şu sönük iştiyâk-ı bâlîmle,

Ya'ni hissen değil hayâlîmle

Sana arz-ı muhabbet eyliyorum;" (Belki Hayır, s. 369).

Şiirde bir kimseyi mesut eden sevginin bir başkasının ızdırabına ve üzüntüsüne sebep olacağı kıyas yoluyla ve tezatlı söyleyişten faydalanılarak ifade edilmiştir:

"Kim bilir, belki -muztarîp me'yûs-

Onu mahkûm eden şu zilletine

Seni mes'ûd eden muhabbettir!" (Sarhoş, s. 410).

Musset ile kendisini karşılaştıran şair, onu bir kartala; kendisini ise bir serçeye benzetir. Ona asla yaklaşamayacağının farkına vardığı anda ise üzgün bir şekilde toprağa düşer:

"Sâyen gibi rûhum da berâber

Yükselmeyi ister, fakat efsûs!

Anka ile bir serçe ne mümkün

Bir sâhada olsun mütekârin;

Nâ-geh düşerim toprağa me'yûs." (Musset İçin, s. 624).

NEVMÎT

Ümitsiz olma durumu, ümitsizlik olarak tanımlanan nevmît; Tevfik Fikret'in şiirlerinde 2 kez karşımıza çıkar.

Şiirde sinesinin her zerresinde ümitsiz bir aşkın titrediği ifade edilir. Burada sine bir mum "aşk-ı nevmîdi/ ümitsiz aşk" ise bu mumun titrete ışığı gibi düşünülmüştür:

"İşte her zerresinde sinesinin

Aşk-ı nevmîdi ihtizâz ediyor..." (Dinle Rûhum, s. 438).

Şiirin önceki bölümünde aşktan bıktığı için onu itham etmesi, ümitsiz bir verem hastası gibi uzayıp giden şikâyetlerle ondan sonsuz bir şifa beklemesi söz konusudur. Burada bir insanın yaşadığı ikilem, birbirine karşıt söylemlerle etkili bir şekilde ifade edilmiştir:

"Diye hem aşkını ithâm ederek, hem nevmîd

Bir verem hastası hâlinde müselsel ve medîd

İştikâlarla berâber yine ondan ebedî

Bir şifâ bekleyerek, kaç geçedir pür-nefret

Bir telezüz, acı bir zevk ile eğlenmişti." (Nesrin, s. 330).

TEESSÜR

Teessür; bir şeyin etkisinde kalma, üzülmeye, kederlenmeye, üzüntü ve keder manasına gelip Rübâb-ı Şikeste'de 15 kez kullanılmıştır.

Hayatın acılarıyla/ üzüntüleriyle idrak edildiği düşünülen şu mısralarda, uyku hâlinde hayatın renginin ortaya çıkmayacağı belirtilir. Bu ifadeler Süha'nın hayal ve hakikat karşısındaki ikilemini ortaya koyması bakımından önem arz eder:

"Hayâtı bence teessürdür eyleyen ispat,

Taayyün eyleyemez nevm içinde reng-i hayat." (Sühâ ve Pervîn, s. 320).

Üzüntünün içgüdüsel olarak insanın ihtiyacı olduğu kabul edilen şiirde, emel/ isteklerin sonbaharda çiçeklenen tabiat gibi düşünüldüğü görülmektedir. Burada Süha'nın kendi duygularına, arzu ve isteklerine karamsar bakışı dikkat çeker. Emellerin soluk bir sonbahar gibi çiçeklenmesi, sınırsız bir ormanın ağaçlarının hep kesik ve çıplak olması, incecik bir dereye gözyaşı şelâlesi ve her şeyde büyüleyen bir aşkın sonbaharının ağlayışının damla damla akması onun hayallerinin gerçekleşmeyeceğine dair ipuçları gibidir:

"Fakat, bilir misiniz? Ben hakikaten mübrim

Bir ihtiyâc-ı teessürle dâimâ severim;

Emellerimde soluk bir hazan tezehlür eder.

Ne isterim meselâ: Bî-hudûd bir meşcer,

Fakat ağaçları hep ser-şikeste, hep üryan;

İçinde bir derecik, bir şelâle-i giryan;

Yosunlarında, uçan kuşlarında, her şeyde

Takattur etmeli âvâre, mest ü lertzende

"Bir ibtikâ-yı hazânîsi aşk-ı sehârm..." (Sühâ ve Pervîn, s. 320).

Hayatının neşe kaynağı evladının hastalanması sebebiyle bir annenin üzüntüyle çocuğunun başında beklemesinin anlatıldığı şiirde, hastanın durumu ile tabiat olayları arasında ilgi kurulmuştur. Hasta odası sessizlik ve sakinlik açısından bir mezara benzetilir. Şair kış rüzgârının esişini hastanın iniltisi, yağmuru ise onun ağlamasıyla ilişkilendirmiştir. Dünyanın melâli olan bir insan gibi düşünüldüğü şiirde onun melâlinin insanın üzüntüsünden mi kaynaklandığı sorusuna verilen cevapta aslında söylenenin tam tersinin ima edildiği görülür:

*"Zavallı anne şu bir tek hediye-i ömrün
Saâdetiyle garîk-i sürür iken daha dün,
Bu gün başında nîgeh-bân-ı pür-teessürdür.
Mezar gibi oda samt ü sükân ile pürdür.
Nedir iniltisi hâriçte bâd-ı sermânın?
Bükâsı hastaya âit midir şu bârânın?
Teessürât-ı beşerden gelir mi dehre melâl?
Zehî tasavvur-ı bâtl, zehî hayâl-i muhâl!"* (Hasta Çocuk, s. 337-338).

Toprağın sinesinin iniltili çarpıntılarla elem tablosunun üzüntüsünü söylediği ifade edilen şu satırlarda toprak bir insan gibi düşünülmüştür:

*"Derin, iniltili çarpıntılarla sîne-i hâk
Teessürâtını söyler bu levh-i âlâma;"* (Verin Zavallılara, s. 360).

O gün kolay okunan/ anlaşılır, karmaşık/ anlaşılmaz bütün şiirlerinin/ nağmelerinin gözyaşından harap olmuş bir üzüntü tablosu olduğunu söyleyen şair; bahsettiği şiirlerinin bir hüznün tablosuna dönüreceğini düşünür:

*"O gün, fasîh ü muakkad, bütün neşîdelerim
Harâb-ı girye birer levha-i teessürdür."* (Tefekkür, s. 367).

Teessür tabiatın yüzündeki küskünlük zehrini emerek her şeyde hastalıklı bir vaziyette görünür. Sonbahar karşısında hissettiklerini şair, manzaranın dile dökülmüş duyguları gibi ifade eder. Burada teessür hastalıklı bir insan gibi düşünülmüştür. Tabiat da yüzünde küskünlük fark edilen bir insana benzetilirken küskünlük zehirle ilişkilendirilmiştir:

*"Vehindeki zehr-i iğbirârı
Masseyerek olur nümâyân
Her şeyde alîl bir teessür;"* (Perî-i Hazân, s. 400).

Sevdiğine kavuşan bir insanın o kavuşma anının sevincini ayrılık korkusuyla yaşayamamasından bahsedilen şiirde, sevdiği ile hasret gidermeden sabah olduğu söylenir. Burada teessürler/ üzüntüler, ümidi besleyip büyüten bir gıda gibi düşünülmüştür:

"Geçip tehâşi-yi firkatle hep leyâl-i visâl

Sabâh olurdu sükûn bulmadan tahassürler;

Evet, geçerdî leyâl,

Büyüdü beslenip ümmîd ile teessürler..." (İlelebed, s. 416).

Hayatın gamı şairin kavga ettiği/ didiği bir insan gibi düşünülen şiirde bıktırıcı bir üzüntü ile önünde ağlamak isteyip sonra da bundan pişman olmak arzusu göze çarpar. "Gam-ı hayat" ve "müz'îç teessürat" ifadeleri şiirde anlamsal bir bütünlük oluştururken şairin hissettiği duygunun yoğunluğunu ortaya koyar. Burada teselli edilmeye ihtiyaç duyan birisinin üzüntülerinden kurtulmak için karşısındaki kişinin önünde ağlamak ve bunu yaptıktan sonra pişman olmamak isteği/ ikilemi söz konusudur:

"Didişmeden geliyordum gam-ı hayâtımla;

Dedim ki sonra: "Şu müz'îç teessürâtımla

"Önünde ağlayıversem... Ve olmasam nâdim!" (İkinci Tesâdüf, s. 450).

Sinirlerin inleyerek gerilen bir yaya benzetildiği şiirde hüzünlenmiş kalp de çalkalanan bir deniz gibi düşünülmüştür:

"Gerilir inleyerek a'sâbı,

Çalkandır kalb-i teessür-yâbı" (Çirkin, s. 454).

Kendini çaresiz ve üzüntüye kapılmış olarak tanıtan şairin hasret bakışı maziye doğru uçar. Burada hasret dolu bakışın bir kuşa benzetildiği fark edilmektedir. Kendisini üzgün ve çaresiz gören şair geçmişe/ anılara giderek orada mutluluk ve sevinç aramak ister:

"Bîçâre ben, bugün yine vakf-ı teessürüm:

Mâziye doğru uçtu nigâh-ı tahassürüm;" (Geçmişte, s. 599).

YEİS

Şiddetli üzüntü, keder, ümitsizlik ve karamsarlık olarak tanımlayabileceğimiz yeis, 8 kez karşımıza çıkar.

Faziletli ve merhametli, temiz gönüllerin tamamen gözyaşı ve ümitsizlik dolu bu sahne/ manzara karşısında gönlünün sızlayacağı ve bu duruma tahammül edemeyeceği bir soru kalıbı ile ifade edilmiştir:

"Nasıl tahammül eder sonra karşısında bunun,
Bunun, bu sahne-i pür-ye's ü girye-meşhûnun
Biraz hamiyyet ü rikkatle sızlayan dil-i pâk?..." (Verin Zavallılara, s. 359).

Şairin bir heykel karşısında onun kendisine nasıl tesir ettiğini sorguladığı şu şiirde şair kendisinin o anda karamsar/ kederli olduğunu, fikir levhasını şiirle doldurduğunu söyler. Bir heykelden ilhamla nasıl şiir yazdığını ifade eder:

"-Nedir aşkın ki, ey mahkûk olan rûhumda timsâli,
Nedir aşkın ki ba'zan en donuk, en mürde, en hâlî
Dem-i ye'simde levh-i fikrimi leb-rîz-i şî'r eyler?..." (Heykel-i Giryân, s. 406).

Toprağı sadece adıyla anmanın kendisi için kötü bir karamsarlık ifade ettiğini söyleyen şair, ona karşı ebedi bir his besleyen olup olmadığını sorarken bir şaşkınlığı da ima eder gibidir:

"Seni isminle sâde yâd etmek
Bana ye's-i fenâ verir... Gerçek
Besleyen var mı sende hiss-i beka?" (Toprak, s. 459).

Şair derdinin sebebini kendi miskinliği, aczi veya yeisi değil; karşısındaki zayıf, sarışın çocuk/ Haluk olarak görür. Oğlunun derdiyle kendi dertlerini unutmuş gibidir. "Dert, acz, meskenet ve yeis" kelimeleri şiirde anlamsal bir bütünlük teşkil ederken manaya kuvvet de katar:

"Niçin, niçin?.. Buna birçok sebep düşündüm ben:
Hayır, ne meskenetimden, ne acz ü ye'simden;
Bütün bu derdimin esbâbı sende toplanıyor,
Sen, âh ey sarışın tıfl-ı nâ-tüvân, hep sen!" (Yine Halûk, s. 477).

Soğuk ve fırtınalı bir sonbahar akşamının tasvir edildiği şu satırlarda deniz ve rüzgâr insan gibi düşünülmüştür. Burada fırtına karşısında şairin gördüklerine karşı "kahkaha-i ye's" ile gülmesi dikkat çekici. Kendisi üzüntülü ancak fırtına manzarası ve çığlıkları onun üzüntüsüne bir gülümseme eklemektedir:

"Çarpın, ey bâd-ı hazan camlara, hırçın hırçın,
Bir hakaretti sükût işte hep ıslıklarına;
Kudur, ey lücce-i zulmet, mütehevvir, çılgın,

Gülerim kahkaha-i ye's ile çıgıllıklarına!" (Kahkaha-i Ye's, s. 496).

İrfan bir meşaleye benzetilirken aynı zamanda bir ordunun silahı olarak düşünölmüştür. Fikrin bir orduya teşbih edildiği şiirde bayrağımızda hakikatlerin ayetlerinin okunduğu söylenir. Bir marş olarak yazılan şiirde öğrtemenler yeisin/ karamsarlığın ebedi düşmanı olarak görölür. Fikir ordusunun yol göstericisi, yoldaşı ise ümmîd-i muazzez/ yüce ümittir. Burada yeisin karşısına "ümmîd-i muazzez" konarak bir kıyaslama yapılmış ve yeis bir rakip olarak düşünölmüştür. Tefvik Fikret'in üzüntölü, karamsar hâlimden eser bulunmayan şiirde bu durum öğretmenlerin duygularını anlatması sebebiyledir:

"Fikr ordusuyuz, meş'al-i irfanla mücehhez;

Âyât-ı hakikat okunur râyetimizde.

Ye'sin ebedi hasmıyız, ümmîd-i muazzez

Rehberlik eder meşyet-i zî-fikretimizde..." (Dârülmüallimîn Marşı, s. 562).

SONUÇ

Rübâb-ı Şikeste'de melâl; farklı kelime ve kelime gruplarıyla ifadesini bulmuştur. Bu çalışmada bu duygu; melâl, hüsrân, iktirab, melâl, matem, meyyus, nevmid, teessür ile yeis kelimeleri ve bunlarla oluşturulan kelime grupları esas alınarak incelenmiştir.

Tefvik Fikret şiirlerinde melali anlatırken onunla yakın anlamlı kelimeleri bir arada kullanmış, böylece şiirde ifade ettiği duygu yoğunluğunu göz önüne koymuştur. Çeşitli benzetmelerden ve zıt ifadelerden faydalanarak anlattığı melal duygusunu manaca derinleştirirken daha kuvvetli bir biçimde de ifade etmiştir. Ayrıca zıt ifadelerin bir arada kullanımı bir ikilem durumunu da gözler önüne sermiştir. Bazı şiirlerde anlatılan duygu vezinle de desteklenmiştir.

Rübâb-ı Şikeste'de melal, bazen kendinden daha güçlü bir varlıkla kıyaslanarak anlatılmış ve duygunun derinliği okuyucuya hissettirilmiştir. Melal ve etrafında oluşturulan imaj dünyası şiirde anlamsal zenginlikler yaratmıştır. Şairin hayal ile hakikat çatışmasını da bu duygu çerçevesinde ifade ettiği görölmüştür. Ayrıca geçmişe duyulan özlem ile an arasında sıkışan insan psikolojisi de bu duygu durumuyla şiirlerde yer almıştır. Melal çeşitli çağrışımlar içerisinde ifade edilirken kişileştirme yoluyla da somutlaştırılmıştır.

Tefvik Fikret'in şiirlerinde güzel sanatların farklı dallarından yararlandığı fark edilmiştir. Özellikle kelimelerle yapılan tablolar ve şairin bunlara yüklediği anlam melal duygusu çerçevesinde şekillenmiştir. Karamsar bir ruh hâline sahip olan şairin tabiata da aynı ruh haliyle baktığı görölür. Şairin melali tabiat aracılığı ile somutlaştırarak okuyucusuyla paylaştığı fark edilir.

Günün belli vakitlerinin şairde melal duygusu uyandırdığı görülmüştür. Bilhassa akşam ve gece şairin melali yoğun olarak hissettiği vakitlerdir.

Bu çalışmada melal duygusu çevresinde Tevfik Fikret'in şiirleri ele alınıp değerlendirilmiştir. Şairin daha iyi anlaşılabilmesi için şiirlerinin bunun gibi çeşitli açılardan tahlil edilmesi gerekmektedir. Benzer çalışmalar Tevfik Fikret'in anlam, çağrışım ve imaj dünyasının daha geniş biçimde ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKAY, H. (1998). *Servet-i Fünun Şiir Estetiği*. İstanbul: Kitabevi.
- KAPLAN, M. (1998). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAKUŞ, A. (2009). *Modern Türk Şiirinde Hüzün ve Melâl*. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAOŞMANOĞLU, Y. K. (2016). *Ahmet Haşim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kubbealti Lugati (lugatim.com) (05.05.2022)
- OKAY, O. (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- POLAT, N. H. (2021). *Tevfik Fikret Bütün Eserleri Eleştirel Basım*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- SAYAR, K. (2012). *Hüzün Hastalığı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TARLAN, A. N. (2017). *Edebiyat Meseleleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- FİKRET, T. (2009). *Rübâb-ı Şikeste*. Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
- UÇAN, H. (2018). *Batı Şiiri ve Tevfik Fikret*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- YAVUZ, H. (2013). *Hüzün ve Ben*. İstanbul: Timaş Yayınları.